

บทบาทพระพุทธศาสนาในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจสังคม

พระอธิการสุรศักดิ์ สุขุมมาโล *

พระครูสังฆรักษ์อนัน สุขุทธิมโน

ประเสริฐ ธิลาว

พระปลัดระพิน พุทธิสารโร

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่รับบทความ 30 พฤศจิกายน พ.ศ.2561

วันที่แก้ไขบทความ 2 เมษายน พ.ศ.2562

วันที่ตอบรับบทความ 9 เมษายน พ.ศ.2562

บทคัดย่อ

การดำเนินชีวิตในปัจจุบันต้องทำมาหาเลี้ยงชีพเพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต และยิ่งในยุคปัจจุบันที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกมากมาย ก็ยิ่งต้องใช้ปัจจัยในการแสวงหาสิ่งเหล่านั้น เพื่อตอบสนองต่อความต้องการ ปัญหาเศรษฐกิจ มีสาเหตุทั้งจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ดังนั้น เมื่อเศรษฐกิจโลกเปลี่ยนแปลงย่อมส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจประเทศไทย รวมทั้งเศรษฐกิจของชุมชนด้วย หลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เรียกว่า หลักทฤษฎีธรรมมีกัตถะ 4 ประโยชน์ในภพปัจจุบัน คือ มีความขยันหมั่นเพียร ในการปฏิบัติหน้าที่ การประกอบอาชีพที่สุจริต เก็บรักษาโภคทรัพย์ ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย คบหาคนดีเป็นมิตร ผู้มีความสามารถ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเป็นอยู่พอดีสมรายได้ มีประหยัดเก็บไว้ อันเป็นหลักการดำเนินชีวิตให้เกิดความพอเพียงอยู่บนพื้นฐานของศีลธรรม เมื่อทำได้ครบเช่นนี้แล้ว ก็ย่อมที่จะสามารถตั้งตัวได้ มีทรัพย์สมบัติ มีฐานะมั่นคง และมีความสุขในโลกนี้ ไม่ต้องทุกข์เพราะความยากจน เป็นลูกหนี้เขา เรื่องนี้เป็นวิธีแก้ปัญหาเศรษฐกิจด้วย

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนา, เศรษฐกิจสังคม

The Role of Buddhism on Socio-economic Problem Solving

Phraathikan Surasak Sukhumalo *

Prakhrusangkharakanan Sutthimano

Prasert Thiloo

Phrapalad Raphin Buddhiso

Faculty of Social Science, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Received 30 November 2018

Received in revised 2 April 2019

Accepted 9 April 2019

Abstract

Today's lifestyle must be for the sake of living the four essential factors of life. In addition, even in the present day, there are many facilities. The more you use, the more you will need to look for it to meet the demand. Economic problems there are both internal and external factors. So that. When the global economy changes, it will affect the Thai economy and the economy of the community. The sufficiency economy concept is consistent with the Buddhist teachings in the Theravada Buddhism. Which are diligent in performing duties honest career, treasure The power of their work is not harmful or defamatory, good friend friendly talented, Knowing the income and fit how to keep it. The principle of living on the basis of morality. When this is done, then it will be able have wealth, have a stable and happy in this world, have no miserable because of poverty, and have no debt. This is the solution to the economic problems.

Keywords: Buddhism, Economy Society

*Corresponding author: samukkeevanaram_samuprom@hotmail.com DOI: 10.14456/tujournal.2019.7

บทนำ

การพัฒนาในประเทศที่ผ่านมาได้ให้ความสำคัญกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยเชื่อว่าหากเศรษฐกิจเติบโตสูงขึ้นระดับรายได้ของประชากรของประเทศก็จะเพิ่มขึ้นด้วย ซึ่งจะส่งผลให้มาตรฐานการดำรงชีวิตของประชาชนสูงขึ้นแต่การขยายตัวทางเศรษฐกิจในเชิงปริมาณดังกล่าว ก่อให้เกิดปัญหาหลายประการ เช่น ปัญหาความเหลื่อมล้ำระหว่างภาคอุตสาหกรรมกับภาคเกษตรกรรมนำไปสู่ข้อสรุปผลของการพัฒนาที่ผ่านมาว่า “เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาคุณภาพและไม่ยั่งยืน” ความเจริญทางเศรษฐกิจไม่อาจดำรงอยู่อย่างยั่งยืนได้ (Office of the National Culture Commission, 2530) หากไม่คำนึงถึงการบริหารจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยต้องมีการใช้อย่างเหมาะสมและมีเหตุผล เพื่อตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์พร้อมทั้งจัดการ และคุ้มครองระบบนิเวศให้ใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน

พระพุทธศาสนา จึงเป็นกระบวนทัศน์ใหม่ที่จะสามารถนำหลักธรรมและหลักการสำคัญที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกนั้นมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาในแบบองค์รวม เพื่อจะทำให้การแก้ปัญหาเป็นไปอย่างครบวงจร (PhraDhammapitaka (P. A. Payutto), 2539) อันจะส่งผลดีกับการแก้ไขปัญหาวิกฤติต่าง ๆ ของสังคมไทย

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ

การดำเนินชีวิตในปัจจุบัน ต้องทำมาหาเลี้ยงชีพเพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัยสี่ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต และยิ่งในยุคปัจจุบันที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกมากมาย ก็ยิ่งต้องใช้ปัจจัยในการแสวงหาสิ่งอำนวยความสะดวกเหล่านั้น เพื่อตอบสนองต่อความต้องการ (ตามกิเลสที่มีในตัว)

คนทุกคนย่อมต้องการความสุข ฆราวาสก็ต้องการอย่างหนึ่ง บรรพชิตก็ต้องการอย่างหนึ่ง ความสุขที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้มีดังนี้คือ ความสุขของฆราวาส (คิหิสุข) มีดังนี้

- (1) สุขเกิดจากการมีทรัพย์
- (2) สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์
- (3) สุขเกิดจากการไม่เป็นหนี้
- (4) สุขเกิดจากการทำงานสุจริต

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท 3 ประการ คือ

1) แนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและในทรงพระชนของนักคิดไทย

2) แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธานุชาสนาเถรวาท

3) หลักพุทธธรรมกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในสังคมปัจจุบันโดยการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร คือคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและฉบับแปล ตลอดจนเอกสาร ตำราวิชาการ ผลงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง จากนั้น นำข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียงและหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในเอกสารข้างต้นมาศึกษาวิเคราะห์วิจารณ์และเสนอแนะ ผลจากการศึกษาวิจัยพบว่าเศรษฐกิจพอเพียงได้แก่เศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอดี พออยู่ พอกิน พอใช้ เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือ ตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ ไม่ใช่มุ่งหวังแต่จะหุ่่มเทศร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไป

เมื่อคนในสังคมหรือชุมชน สร้างครอบครัวพอเพียงได้แล้ว สิ่งที่จะตามมา คือ การเกิดขึ้นของชุมชนพอเพียง ที่สมาชิกชุมชนนั้น จะรวมกลุ่มกันทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมมีการแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามกำลังและความสามารถของตน บริหารจัดการปัจจัยต่าง ๆ เช่น ทรัพยากรภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้สามารถนำไปใช้ดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องและสมดุล และเมื่อหลายๆ ชุมชนพอเพียงมารวมกลุ่มกันแลกเปลี่ยนความรู้ สืบทอดภูมิปัญญาและร่วมกันพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ก็จะกลายเป็นสังคมแห่งความพอเพียงได้ในที่สุด

การสร้างชุมชนและสังคมที่พอเพียงนั้น เกิดขึ้นได้จากกิจกรรมการผลิต โดยเฉพาะในภาคการเกษตรที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม แต่ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนอย่างคุ้มค่า ด้วยการผลิตตามวิถีวัฒนธรรมชาติภายในพื้นที่และด้วยวิถี การทำเกษตรที่เน้นปลูกเพื่อกินเองก่อน และการทำกิจกรรมที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เช่น การทำปุ๋ยชีวภาพ การปลูกผักและข้าวที่ปลอดสารพิษ การทำสวนสมุนไพรของชุมชน การคิดค้นสารไล่แมลงสมุนไพร การทำถ่านชีวภาพ การรวมกลุ่มขยายพันธุ์ปลา การแปรรูปผลผลิตและการทำเกษตรผสมผสาน เป็นต้น มีการรวมกลุ่มกันเป็นสหกรณ์ร่วมมือกัน ทั้งในด้านปัจจัยและอุปกรณ์การผลิต การตลาด เงินทุน การศึกษา และชีวิตความเป็นอยู่

มีการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดจากความรักและ เอื้ออาทรต่อกัน เช่น กิจกรรมต่อต้านยาเสพติด การมนัสการพระ ให้ มาช่วยสอนจริยธรรมและศีลธรรมในโรงเรียนชุมชน การรวมกลุ่ม เพื่อเรียนรู้ร่วมกัน การจัดตั้งร้านค้าชุมชน การจัดทำแผนแม่บทชุมชน

การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการ การรวมอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การรวมกลุ่มทำขนมของแม่บ้าน หรือรวมกลุ่มเพื่อปลูกพืชผักสวนครัว บนพื้นฐานของการปลูกฝัง สมาชิกในชุมชนให้มีความเอื้ออาทรต่อกัน มากกว่าคำนึงถึงตัวเงินหรือ วัตถุ มีความคิดที่จะแจกจ่ายแบ่งปันให้ผู้อื่น ซึ่งจะทำได้เพื่อนและ เกิดเป็นวัฒนธรรมที่ดี ที่จะช่วยลดความเห็นแก่ตัวและสร้างความพอ เพียงให้เกิดขึ้นในจิตใจ แม้ว่าระดับความพอเพียงของแต่ละคนจะไม่เท่าเทียมกันแต่ ทุกคนก็สามารถดำเนินชีวิตตามหลักการเศรษฐกิจพอเพียงได้ด้วยการ ยึดมั่นในหลักการ 3 ประการ เหมือนกัน คือ

1) การใช้ชีวิตบนพื้นฐานของการรู้จักตนเอง รู้จักพัฒนาตนเอง ด้วยการพยายามทำจิตใจให้ผ่องใส รวมทั้งมีความเจริญและมีความเย็น ในจิตใจอยู่เป็นประจำอย่างต่อเนื่อง

2) การคิดพึ่งพาตนเองและพึ่งพาซึ่งกันและกัน ในการดำเนิน กิจกรรมต่าง ๆ คือ เมื่อปัญหาจากการดำเนินชีวิต ก็ให้ใช้สติปัญญา ไตร่ตรองหาสาเหตุของปัญหาและแก้ไขไปตามเหตุและปัจจัย ด้วย ความสามารถและศักยภาพที่ตนเองมีอยู่ ก่อนที่จะคิดพึ่งผู้อื่น และมี การปรึกษาหารือถ้อยที่ถ้อยอาศัย ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชน

3) การใช้ชีวิตอย่างพอเพียง รู้จักลดกิเลสและลดความต้องการ ของตนเองลง เพื่อให้เหลือแรงและเวลาในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ตลอดจนทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมได้มากขึ้น

หลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมีความสอดคล้องกับพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธานุญาตพรหมชาลสูตรว่า มีความขยันหมั่นเพียร ในการปฏิบัติหน้าที่ การงานและการประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนาญและรู้จัก รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตราหาวิธีการที่เหมาะสมที่จัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี รู้จักคุ้มครอง เก็บ รักษาโภคทรัพย์ และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสียคบหาคนดีเป็นมิตร ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ซุกงูไปในทางเสื่อมเสีย เลิกเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำเคารพนับถือและมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพทางการงานรู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเป็นอยู่พอดีสมรายได้ มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย หารายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม คือ หลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์ 4 ประการ ในคัมภีร์พระพุทธานุญาต อันเป็นหลักการดำเนินชีวิตให้เกิดความพอเพียงอยู่บนพื้นฐานของศีลธรรม อันเป็นหลักจริยธรรมที่ดำรง สอนให้รู้จักความพอดี พออยู่ พอกิน ส่วนการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมกับเศรษฐกิจพอเพียง มาใช้ในสังคมไทยนั้น พบว่า มีการประยุกต์ใช้ทั้งในระดับนโยบาย ระดับองค์กร และระดับบุคคล โดยในระดับนโยบายนี้ มีการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 – 10 เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงและยั่งยืนของประเทศ ในระดับองค์กร พบว่า มีหลายหน่วยงานนำ

หลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ มีการประยุกต์ใช้เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันของตนเอง (Prawitta Yansaro (Kumrat), 2554)

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงให้หลักในการการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน แก่ผู้ที่ยังเป็นฆราวาส คือ หลักประโยชน์ปัจจุบัน ภูมิธรรมมีกัตถะประโยชน์

ภูมิธรรมมีกัตถะ ประโยชน์ในปัจจุบัน, ประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้ ที่คนทั่วไปปรารถนา มีทรัพย์ ยศ เกียรติ ไฉตริ เป็นต้น อันจะสำเร็จด้วยธรรม 4 ประการ คือ

(1) อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น

(2) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา

(3) กัลยาณมิตตตา ความมีเพื่อนเป็นคนดี

(4) สมชีวิตา การเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่ทำได้ (Phra Brahmaganabhorn (P.A. Payutto), Phra Dhammapitaka (Prayut payutto), 2546) มักเรียกคล้องปากว่า ภูมิธรรมมีกัตถะประโยชน์

วิกฤติด้านเศรษฐกิจ

คนเราเมื่อเกิดมาแล้ว จะสามารถดำเนินชีวิตประจำวันไปได้อย่างมีความสุขความเจริญตลอดทั้งประสบความสำเร็จในด้านต่างๆ ของชีวิตจำเป็นต้องอาศัยเครื่องอุปโภคบริโภคนานาชนิด อย่างน้อยก็ต้องอาศัยปัจจัยสี่ คือ อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคและก็ต้องมีอย่างเพียงพอที่เรียกว่า อยู่ดีกินดี ถ้าแต่ละคนมีการอยู่ดีกินดี ก็ย่อมจะทำให้สังคมมีความมั่นคง แต่ถ้าแต่ละคนซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมส่วนใหญ่มองเห็นเรื่องการเงินคืออยู่ดี ก็ย่อมจะเป็นสาเหตุ นำความอ่อนแอมาสู่สังคม สังคมย่อมมีแต่ความเดือดร้อน เป็นหนี้เป็นสินกันมาก มีการทำผิดกฎหมายบ้านเมืองมีโจรผู้ร้ายมากขึ้นปรากฏการณ์ทางสังคมเช่นนี้ สาเหตุที่แท้จริงก็เนื่องมาจาก ปัญหาเศรษฐกิจ อันเป็นปัญหาที่สำคัญยิ่งในชีวิตประจำวันของมวลมนุษย ซึ่งมนุษย์ต้องดิ้นรนในแต่ละวันก็ไม่ใช่อื่นไกลก็เพื่อปากเพื่อท้องที่เรียกว่า ทำมาหากินนั่นเอง

1) ปัญหาด้านเศรษฐกิจ

(1) ปัญหาการตั้งเนื้อตั้งตัวไม่ได้ มีคนเป็นจำนวนไม่น้อยที่เผชิญกับปัญหานี้ บางคนแม้มีหน้าที่การทำงานแล้ว บางคนจบการศึกษาเป็นผู้ใหญ่แล้ว บางคนถึงกับแต่งงานแล้ว บางคนมีงานทำได้รับเงินเดือนมากพอสมควรแต่ก็ไม่สามารถสร้างเนื้อสร้างตัวในทางเศรษฐกิจได้ บางคนแม้มีอายุมากถึงวัยกลางคนแล้ว หรือบางคนแม้เกิดในตระกูลที่ร่ำรวยแต่ก็ยังไม่สามารถยืนอยู่ด้วยลำแข้งของตนเองในทางเศรษฐกิจได้ และบางคนเคยมีฐานะทางเศรษฐกิจอย่างไร แม้กาลเวลาจะ

ล่องเลยไปหลายปีก็ตาม ก็ยังคงสภาพฐานะเดิม ไม่สามารถยกฐานะทางเศรษฐกิจของตนให้สูงขึ้นกว่าเดิมได้ บุคคลต่าง ๆ ดังที่ได้ยกตัวอย่างมานี้เป็นผู้เผชิญกับปัญหาการตั้งเนื้อตั้งตัวไม่ได้ทั้ง ๆ ที่สภาพแวดล้อมภายนอกและตัวเองก็สูงวัยพอสมควรน่าจะประสบความสำเร็จมากกว่านี้ ปัญหาการตั้งเนื้อตั้งตัวไม่ได้ น่าจะลดน้อยถอยลงมากกว่านี้ แม้มีครอบครัวแล้วก็ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่นอยู่ หรือโตแล้วก็เหมือนไม่โต ชนิดที่เลี้ยงไม่รู้จักโต สำหรับปัญหาดังกล่าว ได้มีหลักคำสอนในทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นธรรมะเกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจส่วนบุคคลและครอบครัวถ้าได้นำเอาไปเป็นแนวทางแห่งการประพฤติปฏิบัติอย่างจริงจังและจริงใจในชีวิตประจำวันแล้ว ก็เชื่อได้ว่าจะสามารถแก้ไข ปัญหาการตั้งเนื้อตั้งตัวไม่ได้ อย่างแน่นอน หลักธรรมดังกล่าว มีดังนี้

(2) ปัญหาการกระจายรายได้ ปัญหาทางเศรษฐกิจที่สำคัญมากเป็นปัญหาหนึ่งก็คือ ปัญหาความเหลื่อมล้ำ หรือคนร่ำรวยมีจำนวนน้อยแต่มีรายได้มาก ในขณะที่เดียวกันคนจนมีจำนวนมากและมีรายได้ต่ำมาก เมื่อความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจมีเช่นนี้ ก็ย่อมทำให้คนจนมีความเดือนร้อนเป็นทุกข์และก็มีโอกาสที่จะยากจนมากยิ่งขึ้น เมื่ออยากจะทำอะไรก็มักจะติดขัดกลายเป็นอุปสรรคเป็นปัญหาไปเสียหมด และโอกาสที่จะต้องกู้หนี้ยืมสินก็มีมากขึ้น ความยากจนก็ตีการกู้หนี้ยืมสินก็ตี ล้วนแต่เป็นสาเหตุแห่งความเดือดร้อนทั้งสิ้น

(3) ความขัดแย้งระหว่งนายจ้างกับลูกจ้าง ในการทำงานต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งของกลางคือ เงิน ไร่จ่ายใช้สอยบำบัดทุกข์บำรุงสุข เมื่อมีงานทำ ก็ย่อมจะได้เงินเป็นค่าตอบแทน ดังคำขวัญที่ว่า "งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข" ก็ย่อมมีผู้ที่เป็นเจ้าของงานในฐานะนายจ้าง และผู้ทำงานในฐานะลูกจ้าง นายจ้างกับลูกจ้างนี้ ก็มักจะมีปัญหาขัดแย้งกันอยู่บ่อยครั้ง สาเหตุความขัดแย้งอาจมีมากมายหลายอย่าง เช่น ลูกจ้างไม่สนใจและรับผิดชอบต่อหน้าที่การงานเท่าที่ควรขาดประสิทธิภาพในการทำงานหรือมีผลงานออกมาไม่เป็นที่พอใจของนายจ้าง ส่วนนายจ้างก็อาจจะไม่ปฏิบัติตามกฎหมายแรงงาน นายจ้างใช้วิธีปกครองลูกจ้างไม่เป็นธรรม หรือไม่เข้าใจชีวิตจิตใจของลูกจ้างที่ต้องการเรียกร้องให้ขึ้นค่าจ้าง เนื่องจากค่าจ้างต่ำไม่เพียงพอต่อการครองชีพ และนายจ้างไม่ยอมขึ้นให้เหล่านี้เป็นต้น ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นสังเกตได้ว่า ความขัดแย้งต่าง ๆ ถ้าฝ่ายหนึ่งได้อีกฝ่ายหนึ่งมักเสีย เช่น ถ้านายจ้างขึ้นค่าแรงค่าจ้างแก่ลูกจ้างนายจ้างก็จะรู้ว่าเป็นการเสียเพราะต้นทุนสูงขึ้นเป็นต้น แต่ความขัดแย้งส่วนมากเกิดขึ้นเนื่องจากลูกจ้างรู้สึกว่าการที่นายจ้างเอาเปรียบหรือปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม ลูกจ้างจึงมีการรวมกลุ่มกันขึ้นเพื่อเรียกร้องสิ่งที่ลูกจ้างต้องการทำให้เกิดสมภาคลูกจ้างและการนัดหยุดงาน เพื่อให้มีกำลังต่อรองกับนายจ้างในการเรียกร้องสิ่งต่างๆ ที่ตนต้องการ มีการรวมกำลังลูกจ้างเพื่อเจรจาท่องกับนายจ้างและใช้วิธีการต่างๆ เช่น นัดหยุดงานก็เพื่อให้เกิดอำนาจการเจรจาต่อรอง กล่าวคือ ถ้าอำนาจการเจรจาต่อรองของฝ่ายใดมากกว่าก็จะมีสิทธิมีเสียงมากกว่าในการเจรจา ด้วยเหตุนี้ ความขัดแย้งจึงมักจะเกิดขึ้นเสมอ โดยเฉพาะในการอุตสาหกรรมและสาขาอื่น ๆ การหยุดงาน หรือการทำลายซึ่งกันและกัน

จึงเป็นเหตุการณ์ธรรมดาในระบบเศรษฐกิจ เป็นการทำให้สิ้นเปลืองทรัพยากรมนุษย์ ตลอดทำให้เกิดการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติของประเทศไปอย่างน่าเสียดายเมื่อมีการหยุดงาน

(4) ปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุม โจรผู้ร้ายปล้นทรัพย์สินของผู้อื่น นอกจากเป็นผู้ทำผิดกฎหมาย บ้านเมืองเป็นอาชญากรรมนำความเดือนร้อนมาสู่สังคมแล้ว ยังเป็นผู้ประพฤติดิถีศีลธรรมและทำลายเศรษฐกิจของชาติอีกด้วย เพราะเป็นผู้เบียดเบียนเจ้าทรัพย์และถ่วงความเจริญ คือนอกจากตัวเองจะไม่ประกอบสัมมาอาชีพแล้วยังขัดขวางผู้อื่นซึ่งทำการประกอบสัมมาอาชีพเพื่อประโยชน์และความเจริญของบ้านเมืองการแก้ปัญหาโจรผู้ร้ายจะต้องแก้ไขให้ถูกจุดและผู้ที่จะแก้ไขได้ดี ได้แก่ผู้เป็นหัวหน้าฝูงชนผู้ปกครองหรือผู้บริหารบ้านเมืองโดยจะต้องแก้ไขที่ปัญหาเศรษฐกิจ (Office of the National Culture Commission,2530)

2) ผลกระทบต่อสังคมไทย

(1) ในแง่ของปัจเจกบุคคล คนไทยยอมกินอยู่อย่างแร้นแค้นอดอยาก ไม่สามารถตั้งตนได้ ไม่สามารถจะกระทำอะไรตามที่ต้องการได้ เป็นต้น

(2) ในแง่ของสังคม ย่อมก่อให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำ ระหว่างคนรวยกับคนจนเป็นภาระของสังคมที่จะต้องให้ความช่วยเหลือ ก่อให้เกิดความล่าช้าในการพัฒนาประเทศ ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ และความไม่มั่นคงทางสังคม ก่อให้เกิดปัญหาสังคมอื่น ๆ ตามมา เช่น ปัญหาอาชญากรรม เป็นต้น

(3) ในแง่ของการเมือง เศรษฐกิจของชาติย่อมเป็นตัววัดคุณภาพของประเทศ คุณภาพของนักปกครอง คุณภาพของประชาชน และการให้ความเชื่อมั่นระหว่างประเทศ

หลักการแก้ไขเศรษฐกิจในประเทศไทย

ปัญหาเศรษฐกิจของประเทศไทยมีสาเหตุทั้งจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ได้แก่ ปัญหาทางด้านการเมือง ภัยธรรมชาติ ขาดแคลนเงินทุน เป็นต้น และปัจจัยภายนอก เช่น ราคาน้ำมัน วิกฤตเศรษฐกิจของประเทศคู่ค้า ความตกต่ำของเศรษฐกิจโลก เป็นต้น ดังนั้นเมื่อเศรษฐกิจโลกเปลี่ยนแปลงย่อมส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจประเทศไทย รวมทั้งเศรษฐกิจของชุมชนด้วย ปัญหาเศรษฐกิจของไทยที่สำคัญ ได้แก่

1) ปัญหาความยากจน ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศยังคงยากจน มีชีวิตความเป็นอยู่ในระดับพออยู่พอดี

แนวทางแก้ไข คือ ถ้าในระยะสั้น ใช้การกระตุ้นการลงทุนและการจ้างงาน เพื่อให้ประชาชนมีรายได้ ส่วนแนวทางแก้ไขอย่างยั่งยืน คือ พัฒนาการศึกษเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

2) **ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ** เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำหรือถดถอย ทำให้การลงทุนและการจ้างงานลดลง การว่างงานเพิ่มขึ้น รายได้ประชาชาติและการขยายตัวทางเศรษฐกิจลดลง

แนวทางแก้ไข คือ รัฐบาลวางนโยบายทางเศรษฐกิจ เพื่อกระตุ้นการบริโภค และการลงทุนของประชาชน ให้ใช้จ่ายซื้อสินค้าและบริการในประเทศ ทำให้ปริมาณเงินหมุนเวียนในระบบเพิ่มขึ้น หรือลดอัตราดอกเบี้ยเพื่อกระตุ้นการลงทุน ทำให้การจ้างงานเพิ่มขึ้น ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้น

3) **ปัญหาความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ** เนื่องจากการเปิดเสรีทางการค้าในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลกมากขึ้น ทำให้ประเทศต้องเผชิญกับการแข่งขันที่รุนแรงมากขึ้น ทั้งในด้านราคา คุณภาพ และเทคโนโลยีขั้นสูง

แนวทางแก้ไข คือ ภาคการผลิตต้องปรับตัวเอง เพิ่มศักยภาพในการผลิตให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น เพื่อให้สินค้าที่มีคุณภาพดี หรือทำให้สินค้าหรือบริการของตนมีเอกลักษณ์แตกต่างจากสินค้าหรือบริการของผู้ผลิตรายอื่น

4) **ปัญหาการว่างงาน** เป็นปัญหาต่อเนื่องมาจากเศรษฐกิจตกต่ำทำให้ขายสินค้าไม่ได้ หรือมาจากไม่สามารถแข่งขันกับผู้ผลิตรายอื่น ๆ ได้หรือเศรษฐกิจโลกตกต่ำ

แนวทางแก้ไข คือ รัฐบาลเข้ามากระตุ้นให้เกิดการลงทุนโดยรัฐบาลเองหรือส่งเสริมการลงทุนจากภาคเอกชน

5) **ปัญหาการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม** ช่องว่างของรายได้ที่ไม่เป็นธรรม สภาพความเป็นอยู่จึงแตกต่างกัน

แนวทางแก้ไข คือ รัฐบาลควรเข้าไปจัดสรรทรัพยากรให้เป็นธรรมอย่างทั่วถึง สร้างงานให้กับคนในชนบทหรือเพิ่มอาชีพเสริมให้กับผู้ที่มีรายได้น้อย จัดเก็บภาษีทางตรงในอัตราก้าวหน้า แล้วนำไปจัดสรรแก่ผู้ที่มีรายได้น้อย จะทำให้ช่องว่างในการกระจายรายได้ลดลง

6) **การละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา** เป็นการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาสินค้าและบริการ ทั้งของต่างประเทศ และภายในประเทศ ก่อให้เกิดผลเสียต่อการผลิต การลงทุนภายในประเทศ ส่วนในต่างประเทศไทยจะถูกตัดสิทธิพิเศษจากประเทศที่ถูกละเมิดสิทธิทำให้มีผลต่อการส่งออกความสามารถในการแข่งขันทางการค้าจะลดลง

แนวทางแก้ไข คือ จะต้องเพิ่มมาตรการการลงโทษทางกฎหมายและส่งเสริมโดยใช้มาตรการทางภาษี เพื่อลดราคาสินค้าที่ต้องตามกฎหมายใกล้เคียงกับสินค้าที่ละเมิดลิขสิทธิ์

7) **ปัญหาเศรษฐกิจในชุมชน** เศรษฐกิจของชุมชน คือ การทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจของคนในชุมชน ได้แก่ การผลิต การบริโภค การซื้อขายแลกเปลี่ยนผลผลิต ซึ่งมีลักษณะเป็นองค์รวมทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชน สืบเนื่องมาจากปัญหาต่าง ๆ ได้แก่

7.1) ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม เนื่องจากมีการใช้ทรัพยากรมากเกินไป และขาดการวางแผนในการใช้อย่างระมัดระวัง เช่น การใช้ดิน ใช้น้ำ ทำให้ขาดแคลนน้ำ และดินขาดความอุดมสมบูรณ์ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้เต็มที่ ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญของเกษตรกร

แนวทางแก้ไข คือ ภาครัฐและชุมชนจะต้องร่วมมือกันพัฒนางานวางแผนในการใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างยั่งยืน เช่น การปลูกพืชหรือหญ้าแฝกที่ช่วยอนุรักษ์ดินและน้ำ เป็นต้น

7.2) ปัญหาการขาดแคลนเงินทุน เนื่องจากขาดแคลนเงินออม ซึ่งส่งผลต่อการลงทุนในชุมชน

แนวทางแก้ไข คือ ส่งเสริมชุมชนให้มีกองทุนเพื่อให้กู้ยืมในการผลิตและพัฒนาอาชีพ โดยการระดมเงินออมของคนในชุมชน หรือหาแหล่งเงินกู้ที่มีอัตราดอกเบี้ยต่ำให้แก่คนชน

7.3) ปัญหาขาดการจัดการในเชิงธุรกิจที่มีประสิทธิภาพ ที่นำไปสู่การบรรลุเป้าหมายทางธุรกิจ ไม่สามารถนำเงินทุนของหมู่บ้านมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน อาจมีสาเหตุมาจาก ขาดข้อมูลข่าวสาร ความรู้ในการพัฒนาคุณภาพการผลิต และขาดความสามารถด้านการตลาดที่จะแข่งขันในตลาด

แนวทางแก้ไข คือ รัฐบาลรวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องเข้าไปจัดอบรมให้ความรู้และให้ศึกษาดูงานจากธุรกิจที่ประสบความสำเร็จ

7.4) ปัญหาขาดผู้นำในชุมชนที่มีความสามารถในการพัฒนา คนไทยในชุมชนไม่กล้าแสดงออก ทำให้ขาดผู้นำในการจัดการบริหารงานของชุมชนให้มีประสิทธิภาพ

แนวทางแก้ไข คือ การสร้างภาวะผู้นำให้กับสมาชิกในชุมชน ผูกอบรมภาวะผู้นำให้กับคนในชุมชน และให้มีการประชุมรับฟังความคิดเห็นถึงปัญหาและแนวทางเพื่อร่วมกันการแก้ปัญหา

7.5) ปัญหาการขาดแคลนแรงงานที่มีทักษะ แรงงานขาดความรู้และเทคนิคในการผลิต ทำให้ขาดประสิทธิภาพในการผลิต

แนวทางแก้ไข คือ จะต้องมีการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาอาชีพอย่างต่อเนื่อง (Somporn Sukkasem, 2542)

แนวทางแก้ไขวิกฤติและฟื้นฟูเศรษฐกิจสังคมอย่างยั่งยืน

รัฐบาลได้พยายามระดมกำลังแก้ไขวิกฤติของชาติอย่างเต็มที่ และใครมีข้อเสนอแนะอะไร ก็ให้เสนอมา จะได้ช่วยกันแก้ไขวิกฤติของชาติ แต่การจะแก้ไขปัญหาวิกฤติของชาติได้อย่างแท้จริง ไม่ใช่อยู่ที่การช่วยเสนอแนะให้รัฐบาลเพิ่มมาตรการแก้ไขปัญหา ภายใต้กรอบคิดใหญ่ที่ผิดมาตั้งแต่ต้น มาตรการที่ฝ่ายประชาชนเสนอ เป็นมาตรการที่แตกต่างรวมทั้งขัดแย้งกับมาตรการที่รัฐบาลทำมาแล้วหลายมาตรการ และมาตรการรัฐบาลส่วนใหญ่ก็ล้มเหลว มีทั้งที่ซ้ำเกินไป และแก้ปัญหาได้น้อยเกินไป

การจะหาแนวทางและมาตรการในการแก้ไขวิกฤติของชาติได้ทั้งระบบและอย่างยั่งยืน ต้องการกรอบคิดใหม่ ที่เป็นไปจากกรอบคิดแบบ IMF โดยสิ้นเชิง กรอบคิดใหม่คือ จะต้องเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศเป็นด้านหลักเน้นการพัฒนาคน การแก้ปัญหาการว่างงาน และการปฏิรูปการจัดสรรทรัพยากรเพื่อการฟื้นฟูเศรษฐกิจสังคมเพื่อคนส่วนใหญ่ เน้นการพึ่งตนเองในระดับประเทศ และการสร้างความเข้มแข็งและอำนาจต่อรองของประเทศ อย่างถือเป็นเรื่องเร่งด่วนและสำคัญที่สุด

ส่วนเรื่องการเงินการลงทุนจากต่างชาติควรจะลดความสำคัญลงมา โดยรัฐบาลต้องพยายามต่อรองกับพวกเจ้าหนี้ต่างชาติ ต่อบริษัทการเงินในภูมิภาคการค้าระหว่างชาติอย่างถึงที่สุด เราต้องมีอธิปไตยที่จะเป็นฝ่ายเลือกเปิดประตู ให้เฉพาะการลงทุนและการค้าระหว่างประเทศเท่าที่จำเป็น และเป็นประโยชน์ต่อคนไทยส่วนใหญ่เท่านั้น ไม่ใช่มุ่งทำทุกอย่างรวมทั้งการออกกฎหมายใหม่เพื่อเอาใจนายทุน นายธนาคารต่างชาติ ซึ่งเป็นแนวทางการแก้ไขที่ผิดพลาด ทำให้นายทุนต่างชาติที่มีอำนาจต่อรองหรือมีอียาวมากกว่าเอาเปรียบไทยได้มากยิ่งขึ้น นโยบายของรัฐบาลในรอบ 2 ปีทำให้ต่างชาติเข้ามาประมูลซื้อสินทรัพย์ที่รัฐบาลยึดจากสถาบันการเงินที่ถูกสั่งปิดในราคาต่ำมาก ๆ แล้วกลับมาขายคนไทยในราคาสูง โดยทั้งที่คนไทยเสียประโยชน์ไปเปล่า ๆ ธนาคารต่างชาติก็ชูตริตดอกเบี้ยเงินกู้ที่มีส่วนต่างจากดอกเบี้ยเงินฝากสูงกว่าธนาคารไทยอย่างเห็นได้ชัดๆ

กรอบคิดในการแก้ไขวิกฤติ

กรอบคิดใหม่ในการแก้ไขวิกฤติคือต้องสร้างคนและเศรษฐกิจภายในประเทศให้เข้มแข็งพึ่งตนเองในระดับประเทศ (ซื้อขายกันเอง) เป็นสัดส่วนสูงขึ้น ลดการพึ่งพาต่างประเทศให้มีสัดส่วนน้อยลง เศรษฐกิจ คือเรื่องการใช้แรงงาน ใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์ และสนองความต้องการสมาชิกได้มากที่สุด ส่วนเรื่องการเงินเป็นเพียงเครื่องมือเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจเท่านั้น ถ้าเราถั่วต่อรองกับเจ้าหนี้ต่างชาติเพื่อขอลดภาระหนี้ และผิดผ่อนการชำระหนี้ เจ้าหนี้คงต้องยอมเพราะก็ไม่มีความทำอะไรเราได้มากนัก ส่วนปัญหาการคลังและการเงินภายในประเทศ ถ้าเราจัดการปฏิรูป

เสียใหม่ ให้มีการจัดสรรกระจายการใช้ทรัพยากรใหม่ทำให้มีเงินหมุนเวียนเพื่อการลงทุน สร้างงาน และเพิ่มผลผลิตอย่างเหมาะสม เราก็จะสามารถกระจายเงิน เพื่อการฟื้นฟูเศรษฐกิจได้ดีกว่าในปัจจุบัน

การแก้ไขวิกฤติจึงต้องมุ่งเน้นที่การปฏิรูปที่ดิน ปฏิรูปการเกษตร และปฏิรูปเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ในทุกด้าน เพื่อกระจายทรัพย์สินและรายได้ ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร สิทธิทางการเมืองและทางสังคมไปสู่คนส่วนใหญ่อย่างทั่วถึง ทำให้ตลาดภายในประเทศซึ่งมีประชากรเกือบ 62 ล้านคน เป็นตลาดที่ใหญ่พอที่จะฟื้นฟูเศรษฐกิจจากภายในประเทศเป็นด้านหลักได้

ควรมุ่งช่วยคนจนซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ให้มั่งคั่ง มีรายได้เพิ่มขึ้นก่อน แล้วคนจนส่วนใหญ่ที่พ้นตัวก็จะช่วยซื้อสินค้าและบริการต่าง ๆ เป็นการช่วยคนชั้นกลาง และคนรวยให้สามารถขายสินค้าและบริการได้ เมื่อธุรกิจขายของได้ ก็จะใช้หนี้ธนาคารได้ เมื่อหนี้เสียลดลงและธนาคารปล่อยสินเชื่อเพิ่มได้ เศรษฐกิจที่ตกต่ำก็จะกระเตื้องได้

กรอบคิดใหม่ทางการเมือง ควรใช้อุดมการณ์สังคมประชาธิปไตย ซึ่งคัดสรรส่วนที่ดีของระบบตลาดการแข่งขันที่มีประสิทธิภาพ มาผสมกับส่วนที่ดีของสังคมนิยม มุ่งการกระจายทรัพย์สินและรายได้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต และความเป็นธรรมควบคู่กันไป อุดมการณ์แบบทางสายกลาง ค่อนข้างก้าวหน้านี้ยพยายามขจัดส่วนด้อยของระบบทุนนิยมที่มักนำไปสู่การผูกขาด และการเอาเปรียบ และส่วนด้อยของสังคมนิยมแบบเก่าที่ขาดแรงจูงใจ ขาดประสิทธิภาพ (Jaturong Boonyarattanasoonthon, 2559.)

สรุป ทางเลือกใหม่นั้นมี แต่ประชาชนต้องกล้าเดินด้วยตัวเอง

ทางเลือกเก่าที่เน้นการกู้หนี้เพิ่ม และการส่งเสริมให้ต่างประเทศเข้ามาซื้อกิจการมากขึ้น คือทางเลือกเดินตาม IMF แบบประเทศส่วนใหญ่ในลาตินอเมริกา ที่จะนำไปสู่การถูกรบงำโดยทุนต่างชาติเพื่อประโยชน์ของคนรวย และคนชั้นกลางส่วนน้อย ทางเลือกนี้อาจจะทำให้เศรษฐกิจส่วนที่สัมพันธ์กับต่างประเทศฟื้นได้ในระยะสั้น แต่ไทยจะเป็นคนใช้เรือรังกที่ต้องกลับไปพึ่งหม้อเลี้ยงใช้ IMF ทุก 10 ปี และไม่มีเอกราชทางเศรษฐกิจ และไม่มีเอกราชทางภูมิปัญญา.

ทางเลือกใหม่คือการใช้ภูมิปัญญาและทางเลือกแบบไทย ที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแบบสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจภายในประเทศ เป็นด้านหลัก เน้นการพัฒนาคุณภาพคน การเพิ่มการจ้างงาน การระดมใช้ทรัพยากรในประเทศอย่างมีประสิทธิภาพ การกระจายทรัพย์สิน ทรัพยากร รายได้ที่เป็นธรรม และการขยายตลาดภายในประเทศให้คน 62 ล้านคนมีอำนาจซื้อเพิ่มขึ้น. ทางเลือกใหม่ คือ ประเทศจะต้องมีอธิปไตยที่จะจำกัดให้ต่างชาติมาลงทุน และเลือกค้าขายกับต่างชาติในสาขาและสัดส่วนที่เหมาะสม ในสิ่งที่จะเป็นประโยชน์กับประชาชนส่วนใหญ่ในระยะยาวมากกว่าที่จะยอมถูกบีบบังคับ หรือถูกรบงำให้ต่างชาติเข้ามาได้ตามใจชอบ

ทางเลือกเดินใหม่ ๆ ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับสถานการณ์วิกฤตินั้นมีอยู่ ไม่ใช่ว่าการทำตาม IMF เป็นทางเลือกเดียวที่มีอยู่ในโลก แนวทางเศรษฐศาสตร์ชาวพุทธ เศรษฐศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและสภาพแวดล้อม เศรษฐศาสตร์ที่คำนึงถึงความเป็นมนุษย์ มากกว่าการเพิ่มขึ้นของสินค้า เศรษฐศาสตร์ที่คำนึงถึงต้นทุนและผลได้เสียของสังคมมากกว่ากำไรของเอกชน เราล้วนสามารถชี้ทางให้เรานำไปประยุกต์ใช้เพื่อแก้ไขวิกฤติของชาติได้ถูกทางและยั่งยืน มากกว่าทางเลือกแบบ IMF. (อ่าน วิทยากร เชียงกูล เศรษฐศาสตร์มิติใหม่ วิทยทรรศน์ 2542)

เป้าหมายการพัฒนาประเทศใหม่ควรเน้นการสร้างคุณภาพชีวิต สภาพแวดล้อมที่ดี การพัฒนาทางด้านศิลปวัฒนธรรม จิตใจ ค่านิยมที่ดีงาม แทนเป้าหมายเก่าที่เน้นการพัฒนาทางวัตถุ ซึ่งทำลายทั้งสิ่งแวดล้อม และค่านิยมที่ดีงาม

พุทธศาสนากับการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ

จุดประสงค์ของเศรษฐกิจนั้น ก็เพื่อบำบัดหรือสนองความต้องการของมนุษย์ให้เกิดความมั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ หรือจะกล่าวอย่างง่าย ๆ ก็เพื่อให้ประชาชนมีการอยู่ดีกินดี หรือมีมาตรฐานในการครองชีพสูงขึ้น ในทางเศรษฐกิจถือว่า ยังมีการอยู่ดีกินดีด้วยเครื่องอุปโภคบริโภคมากเพียงใด ชีวิตย่อมมีความสุขและสะดวกสบายมากเพียงนั้น และเชื่อว่า เมื่อมีสินค้า และมีการบริการที่ผลิตได้ให้แก่ประชาชนโดยทั่วถึงมากยิ่งขึ้น ประชาชนก็จะมีมีความสุขและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ความสุขดังกล่าว จึงกล่าวได้ว่าเป็นความสุขในด้านวัตถุ จะกล่าวว่าความมุ่งหมายของเศรษฐกิจก็เพื่อจะสร้างความสุขใจด้านวัตถุให้แก่มนุษย์นั่นเอง ก็ย่อมเป็นการถูกต้อง พุทธศาสนาก็มีความมุ่งหมายที่จะสร้างความสุขให้แก่มนุษย์เช่นเดียวกัน แต่พุทธศาสนาแบ่งความสุขออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ โลกียะสุขและโลกุตระสุข โลกียะสุข เป็นความสุขของปุถุชนหรือฆราวาสผู้ครองเรือน เป็นความสุขที่พัวพันกับทรัพย์สมบัติและวัตถุต่าง ๆ เป็นประเภทอามิสสุข คือสุขที่เจือด้วยอามิสสิ่งของ ความสุขทางเศรษฐกิจก็จัดอยู่ในความสุขประเภทนี้ เพราะเป็นความสุขของการแสวงหาและได้สิ่งของมาบำบัดความต้องการ ส่วนโลกุตระสุขเป็นความสุขของผู้สิ้นกิเลสอาสวะ และสำเร็จจอร์ทัตผลแล้ว เป็นความสุขที่เที่ยงแท้ ยั่งยืน ไม่พัวพันอยู่กับวัตถุหรืออารมณ์กามใด ๆ เป็นประเภทนiramิสสุข หรือสุขไม่เจือด้วยอามิส ซึ่งเป็นความสุขที่เกิดขึ้นได้จากการบรรเทาความต้องการหรือทะยานอยากเสียได้ เป็นความสุขที่เกิดขึ้นจากการให้เสียสละ จะกล่าวว่าเป็นหลักเศรษฐกิจชั้นสูงในทางพุทธศาสนาก็ได้ (Phra Dhammapitaka (P.A.Payutto), 2542)

1) หลักของการพออยู่พอกินในพระพุทธศาสนา

ทฤษฎีนี้มีกัตถะ ประโยชน์ปัจจุบัน หรือหลักสร้างความสำเร็จทันตาเห็น บางที่ท่านเรียกว่า หัวใจเศรษฐกิจ (อ.อา.กะ.สะ.) อันเป็นคำสอนให้ตั้งเนื้อตั้งตัวได้ในทางเศรษฐกิจ 4 ประการ คือ

(1) ต้องมีความหมั่น คือ มีความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต รู้จักใช้ปัญญาความสามารถจัดการดำเนินการไปให้ได้ผลดี ซึ่งเป็นทางให้ได้ทรัพย์ ซ่อนนี้ตรงกับหลักเศรษฐกิจข้อแรกคือ Production หลักผลิตรกรรม

(2) ต้องการรักษา คือ ต้องรู้จักเก็บคั่งครองทรัพย์ หน้าที่การงานและผลงานที่ตนได้มา หรือได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรนั้น ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสียโดยเฉพาะ ถ้าเป็นทรัพย์ ก็ต้องยิ่งรู้จักเก็บออม ซ่อนนี้ตรงกับหลัก saving หลักเก็บออม

(3) ต้องเลือกคบคนดีเป็นเพื่อน คือ เลือกคบแต่มิตรแท้ เพื่อนจริง ที่มีอุปการคุณ สมานสุขทุกข์ แนะนำประโยชน์ให้และมีความรักใคร่จริงใจ ถ้าดำเนินธุรกิจเป็นบริษัทหรือสหกรณ์ ก็จำเป็นต้องเลือกสมาชิกที่ดี ตรงกับหลัก Cooperation หลักสหกรณ์

(4) ต้องมีความเป็นอยู่เหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เลี้ยงชีวิตแต่พอดีมิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ตรงกับหลัก Household Budget งบประมาณประจำบ้านหรือการวางแผนการใช้จ่ายประจำครอบครัว นั่นเอง

2) การเว้นจากอบายมุข (เหตุย่อยับแห่งโภคทรัพย์) 4 ประการ คือ

- (1) จากความเป็นนักเลงหญิงนักเที่ยวผู้หญิง (แม้แต่นักเลงชาย)
- (2) เว้นจากความเป็นนักเลงสุรานักดื่มนักเสพยาเสพติดประเภทต่าง ๆ
- (3) เว้นจากความเป็นนักเลงเล่นการพนัน
- (4) เว้นจากการคบคนชั่วเป็นมิตรสหาย

3) ต้องดำเนินตามกกุลจิริฎฐิติ เหตุที่ทำให้ตระกูลมั่งคั่งดำรงอยู่ได้นาน 4 ประการ คือ

- (1) ของหาย รู้จักเสาะแสวงหาคืนมา
- (2) ของเก่าของชำรุด รู้จักบูรณะซ่อมแซม
- (3) รู้จักประมาณความพอดีในการกินการใช้
- (4) พ่อบ้านแม่บ้านเป็นผู้มีศีลธรรม

เพียงเท่านั้น ก็สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจส่วนบุคคลหรือครอบครัวได้ เมื่อแก้ที่บุคคลหรือครอบครัวได้ ก็ชื่อว่าแก้ปัญหาเศรษฐกิจของประเทศชาติได้

4) หลักกตัญญูตา คือ ความรู้จักประมาณตนหรือรู้จักความพอดีในการแสวงหาทรัพย์ ในทางที่ชอบไม่โลภมากจนเกินไป และเมื่อหามาได้แล้วก็ต้องรู้จักประมาณในการใช้จ่ายด้วยต้องไม่ให้ฟุ่มเฟือยจนเกินไป และต้องมีอัตตัญญูตา คือ ความเป็นผู้รู้จักตนเอง คือ ต้องรู้ตัวอยู่เสมอว่า เรามีชาติตระกูลยศตำแหน่ง หน้าที่การงานความรู้ความสามารถแค่ไหนเพียงไร แล้วต้องประพฤติตนให้สมกับภวะนั้น ๆ อย่าหลงตัวเอง อย่าลืมตัวเองเป็นเด็ดขาด เช่น เป็นนายจ้างจะต้องเอาใจใส่ดูแลในเรื่องค่าจ้างที่เป็นธรรมรวมทั้งสวัสดิการอื่น ๆ พระพุทธเจ้าได้ทรงวางวิธีที่นายจ้างจะพึงปฏิบัติต่อลูกจ้างไว้ 5 ประการ คือ

- (1) จัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง เพศ วัย ความสามารถ
- (2) ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่
- (3) ให้สวัสดิการมีช่วยรักษาพยาบาลในเวลาเจ็บไข้ เป็นต้น
- (4) มีอะไรได้พิเศษมา ก็แบ่งปันให้
- (5) ปล่อยให้พักผ่อน คือ เลิกงานตามเวลา และให้โอกาสพักผ่อนรื่นเริงตามสมควร

การค้าขายเป็นอาชีพที่ย่อมรับกันว่า เป็นอาชีพของพลเมืองดีประเภทหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงลักษณะของพ่อค้า ที่อาจสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจให้แก่ตนได้ว่า ต้องประกอบด้วยลักษณะ 3 ประการ คือ

- (1) จักขุมา มีหูตาไว้วางขวาง สามารถจำแนกต้นทุน กำไร สินค้าต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดีว่า สินค้าชนิดนี้ซื้อมาราคาเท่านี้ ขายราคาเท่านี้จะได้กำไรเท่าไร เป็นต้น
- (2) วิรูโร มีความชำนาญชำนาญในการค้าเข้าใจในการซื้อสินค้าเข้า จำหน่ายสินค้าออก รอบรู้การตลาดอำนาจการซื้อของลูกค้า เป็นต้น ไม่ทำให้สินค้าของตนตกค้าง
- (3) นิสสยสัมปันโน เป็นคนมีหัวใจในทางการค้า และมีแหล่งเงินต่าง ๆ ให้การสนับสนุน เช่น คู่ค้าเคยกับเศรษฐกิจหอบดี นายธนาคารให้ความเชื่อถือ สนับสนุนในด้านทุนดำเนินการ (Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto), 2539) เป็นต้น

5) หลักพุทธธรรมสำคัญ ที่ควรจะนำมาประยุกต์ได้กับลักษณะทั่วไปเศรษฐศาสตร์

(1) เน้นการพึ่งตนเอง ความหมายในทางพุทธธรรมคือ ความสามารถในการพัฒนาตนเอง ด้วยการพิจารณาอย่างแยบคาย เห็นความเป็นจริงของความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ขณะที่ความหมายที่มักเข้าใจกันในทางเศรษฐศาสตร์คือ

(2) เน้นการใช้ชีวิตอย่างไม่ประมาท เป็นข้อที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดทั้งในแง่ความหมายทางธรรม และยังสามารถประยุกต์กับเศรษฐกิจได้

(3) เน้นอหิงสา หรือการละเว้นจากการสร้างเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความรุนแรง: ประโยชน์ข้อนี้ ก่อให้เกิดความร่วมมือกันแทนที่จะเป็นการแข่งขัน ซึ่งมีทางเป็นไปได้ และเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดด้วย แต่สิ่งที่ต้องขจัดออกไปอย่างสิ้นเชิงคือ ความโลภ

(4) เน้นการดำเนินชีวิต และประกอบอาชีพการงานที่เป็นประโยชน์ สุจริต มีมานะอดทน สัมมาอาชีวะ: ข้อนี้จะเน้นการผลิต-ไม่ผลิต การบริโภค-ไม่บริโภค ในลักษณะที่ไม่เป็นผลดีแก่มนุษย์ และสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย เป็นการปฏิบัติธรรมหรือหน้าที่ที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตส่วนหนึ่ง

(5) เน้นการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น: ข้อนี้ถือเป็นหัวใจของพุทธธรรม ในการดำเนินชีวิตไปตามทางสายกลางมุ่งเน้นสันติสุข ท่ามกลางในทางเศรษฐกิจ ที่ต้องแข่งขันกันอย่างดุเดือด เพื่อแย่งชิงผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นหลัก ถ้าหันมาร่วมมือกันสังคมก็จะได้รับประโยชน์มหาศาล

(6) พยายามละกิเลสและความโลภ: ความโลภนำไปสู่พฤติกรรมที่เน้นการเสี่ยง ที่มีผลกระทบต่อความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ เป็นสาเหตุสำคัญ ที่อาจจะนำความเสียหายในทางเศรษฐกิจมาสู่ตนเองและสังคม

(7) การเน้นความซื่อสัตย์ สุจริต มีความละเอียด และเกรงกลัวการกระทำความผิด: เน้นการมีจิตใจเป็นกุศลมีเจตนาหรือความตั้งใจดีต่อผู้อื่น จิตที่บริสุทธิ์ย่อมนำมาซึ่งจิตที่สงบและมีสติมั่นคง นำไปสู่ปัญญาและความพ้นทุกข์

สรุปได้ว่า

สิ่งเหล่านี้เป็นตัวอย่างหนึ่งของการนำเอาพุทธเศรษฐศาสตร์ ที่ได้จากพุทธธรรมไปประยุกต์ซึ่งอาจจะมองว่าเป็นเรื่องเพ้อฝัน แต่ถ้าหากทำได้ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่ดีกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันจะเป็นสิ่งเดียวกัน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมต่อไป เมื่อทำได้ครบเช่นนี้แล้วก็ย่อมที่จะสามารถตั้งตัวได้ มีทรัพย์สินสมบัติ มีฐานะมั่นคง และมีความสุขในโลกนี้ไม่ต้องทุกข์เพราะความยากจน เป็นลูกหนี้เขา เรื่องนี้เป็นวิธีแก้ปัญหาเศรษฐกิจด้วย และบางท่านเรียกว่า หัวใจเศรษฐกิจ เมื่อมีทรัพย์สินสมบัติแล้วก็ต้องใช้ทรัพย์ พระพุทธองค์ทรงแสดงวิธีใช้ทรัพย์ 5 ประการคือ

- 1) ใช้เลี้ยงตัวและบุคคลใกล้เคียง เช่น พ่อแม่ ลูกเมีย ให้เป็นสุข
- 2) ใช้เลี้ยงเพื่อนและผู้เกี่ยวข้องให้เป็นสุข

- 3) ใช้ขจัดอันตราย เช่น ความเจ็บไข้ของตนและผู้อื่น เป็นต้น
- 4) ใช้ทำพาลี คือสงเคราะห์ญาติและพวกพ้อง ต้อนรับแขก ทำบุญอุทิศให้คนตาย ให้เป็นของหลวง เช่น การเสียภาษี เป็นต้น ใช้ช่วยบ้านเมือง
- 5) ใช้บำรุงสมณะผู้ประพฤติดี และในทางที่ควรอื่น ๆ เช่น เพื่อสาธารณประโยชน์ เป็นต้น (Phra Dhammapitaka (P.A.Payutto), 2540)

แนวทางการนำหลักทฤษฎีอัมมิกัตถประโยชน์มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันกับการแก้ปัญหาสังคมไทย ได้แก่

1) ด้านบุคคล ประกอบด้วย

(1) การขาดความเพียร วิธีการแก้ปัญหาที่ตัวบุคคล คือการสร้างพฤติกรรมให้เป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียร การทำกิจการหน้าที่ให้ถูกต้องเหมาะสมเพื่อให้สำเร็จประโยชน์สุขแก่บุคคลและส่วนรวม

(2) การคบคนพาล การนำหลักกัลยาณมิตรติดตามแก้ปัญหาชีวิตในการคบคนพาล ความมีกัลยาณมิตร คือมีผู้แนะนำสั่งสอน มีที่ปรึกษาเพื่อนที่คบหาและบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี

(3) การฟุ่มเฟือยใช้ทรัพย์เกินฐาน การนำหลักสมชีวิตามาแก้ปัญหาชีวิตการใช้จ่ายทรัพย์เกินฐานะ คือ การประหยัดเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมาก

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงความขยันในหน้าที่การงานโดยมีฐานคือปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาประเด็นนี้ ดังที่ขงจื้ออธิบายไว้ว่า “คนฉลาดและขยัน ควรส่งเสริมให้เป็นใหญ่ คนฉลาดและขี้เกียจ ควรเลี้ยงไว้เป็นที่ปรึกษา คนโง่และขี้เกียจ ยังพอบังคับให้ทำงานได้ คนโง่และขยัน ต้องเอาไปตัดหัวทิ้ง เพราะจะทำให้งานเสีย”คุณภาพของคน สามารถแบ่งออกได้ 4 ประเภท ในการใช้งาน คือ

- 1) ฉลาดและขยัน คนประเภทนี้ควรมีการส่งเสริม ค้ำจุน เพราะต่อไปในภายภาคหน้าจะได้เป็นหัวหน้างานที่มีประสิทธิภาพได้
- 2) ฉลาดแต่ขี้เกียจ คนประเภทนี้เราจะสามารถจูงใจให้ทำงานด้วยรางวัลหรือการลงได้ หรือสามารถสร้างระบบมาควบคุมบังคับได้ และคนประเภทนี้ถึงแม้จะคิดทรยศกับหัวหน้างาน เขาก็จะไม่ทำเพราะขี้เกียจ
- 3) โง่และขี้เกียจ คนประเภทนี้ถึงแม้จะขี้เกียจแต่ก็สามารถใช้อำนาจหรือหน้าที่ในการบังคับในการทำงานได้และถึงแม้ว่าจะโง่ไม่มีความรู้ แต่เขาก็จะทำอะไรที่ไม่นอกเหนือคำสั่งเพราะ

จะชี้แจง อย่างมากก็จะทำตามที่หัวหน้าสั่งงานไปให้จบๆ เท่านั้น หลักๆแล้วแค่คอยสั่งงานเท่านั้น ไม่ต้องปวดหัวว่าเขาจะทำอะไรให้เดือดร้อน

(4) โง่แต่ขยัน คนประเภทนี้ไม่ควรนำมามอบหมายงานใด ๆ ทั้งนั้น เพราะเมื่อทำแล้ว มักจะสร้างความเดือดร้อนและความหายนะมาสู่เราเสมอ

คุณภาพของคนดังที่ได้นำเสนอ แนวคิดที่ถือได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงสนับสนุนและรองรับในการปฏิบัติงานคือประเภทคนฉลาดและขยัน เพราะจะทำให้เกิดประสิทธิภาพและผลของงาน

2) ด้านครอบครัว ประกอบด้วย

(1) การปฏิบัติตนในการครองตน สมาชิกในครอบครัวต้องปฏิบัติตนตามหลักการบริหารครอบครัว ๆ จึงจะดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ไม่มีการเอาไรต์เอาเปรียบซึ่งกันและกัน การปฏิบัติตนในการครองคน ควรประพฤติและปฏิบัติตนให้อยู่ในกฎระเบียบของศีลธรรมตามหลักทศ 6

(2) ในการดำเนินชีวิตของการครองเรือน คฤหัสถ์นั้นจะต้องเรียนรู้ในสิ่งที่เป็นมงคลแก่ชีวิตตนและสังคมด้วยการปฏิบัติ และ

(3) การปฏิบัติตนในการครองงาน ผู้หวังความสำเร็จและความเจริญรุ่งเรืองในการดำเนินชีวิตที่จะนำพาครอบครัวและสังคมประเทศชาติไปสู่ความสำเร็จทางธุรกิจการงาน

การครองเรือน หรือ ชีวิตสมรส คือการที่ชายและหญิงมีความพอใจในรสสัมผัสซึ่งกันและกัน ตกลงใจที่จะใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน จะเผชิญกับปัญหาาร่วมกัน และมีความพยายามที่จะดำเนินชีวิตร่วมกันเพื่อความสุขในการครองเรือน การที่บุคคล 2 คน ซึ่งต่างก็มีพื้นฐานจากครอบครัวเดิมต่างกัน มีความคิด ค่านิยม รสนิยมต่างกัน มาอยู่ร่วมกัน ย่อมก่อให้เกิดปัญหาครอบครัวจะมีสุขได้ เพราะด้วยเหตุจากการประพฤติดนของสามีและภรรยา บุคคลทั้งสองนี้เป็นผู้ที่มีความสามารถดลบันดาลให้ครอบครัวนั้น ๆ เป็นสวรรค์ที่น่าอยู่หรือเป็นนรกก็ได้ ดังนั้นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสมชิวิกถา ในการเลือกใครมาเป็นคู่ครองของตนนั้นที่สามารถทำให้คู่สมรสครองเรือนได้ยืนยาว มี 4 ข้อ คือ

(1) สมศรัทธา ให้เลือกบุคคลที่มีความเชื่อเลื่อมใสในศาสนาหรือสิ่งเคารพบูชาต่าง ๆ เหมือนกัน มีความคิดเห็นในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเหมือนกัน มีจุดมุ่งหมายในชีวิตเหมือนกัน ตลอดจนมีรสนิยมตรงกัน

(2) สมศีลา ให้เลือกบุคคลที่มีความประพฤติ ศีลธรรม จรรยา มารยาท มีพื้นฐานการอบรมพหุเหมาะสมสอดคล้องกัน ไปกันได้ หรืออยู่ในระดับเดียวกัน จะได้ไม่เป็นเหตุให้เกิดความรังเกียจซึ่งกันและกัน

(3) สมจาคา ให้เลือกบุคคลที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารี มีใจกว้าง มีความเสียสละ มีความพร้อมที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น บุคคลที่เสมอกันด้วยจาคะนี้จะทำให้ครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุข เพราะเมื่อคนเราอยู่ด้วยกันก็ต้องเสียสละทั้งทรัพย์สินเสียสละความสุขของตน เพื่อเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

(4) สมปัญญา ให้เลือกบุคคลที่มีปัญญาเสมอกัน คือ รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักดี รู้จักชั่ว รู้จักสิ่งที่ใช่ประโยชน์ สิ่งที่ไม่ใช่ประโยชน์ มีการใช้ความคิดเพื่อแก้ปัญหา

การสร้างครอบครัวให้เป็นสุขเป็นโจทย์ที่ง่ายใคร ๆ ก็ทำได้ คงไม่มีปัญหาหรือเหตุแห่งการหย่าร้างเป็นแน่ ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว ในปัจจุบันนี้ ครอบครัวที่อยู่กันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตามพ่อ แม่ และลูกๆ อาจหายากมากขึ้นกว่าเดิม เมื่อความอดทนของชีวิตคู่ลดลงอย่างเห็นได้ชัด ดังนั้นครอบครัวต้องมีหลักธรรมสองสิ่งนี้คือ ความอดทน และการให้อภัยต่อกัน ถ้าปราศจากสองสิ่งนี้เมื่อใดสายป่านแห่งครอบครัวก็จะขาดสะบั้นลงทันที

3) ด้านเศรษฐกิจ ประกอบด้วย

(1) ความพอประมาณ ดำเนินธุรกิจโดยหลักความพอดี ที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

(2) ความมีเหตุผล ดำเนินธุรกิจด้วยสติปัญญา ใช้ความคิดอย่างรอบคอบด้วยข้อมูลและเหตุผลที่เหมาะสม การมีภูมิคุ้มกัน ความสามารถหลีกเลี่ยงความเสี่ยงโดยไม่สร้างเหตุให้เกิดความเสี่ยงในการบริหารและดำเนินธุรกิจ เช่น การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้น

(3) ความรู้ความสามารถคาดการณ์ สามารถตรวจสอบและประเมินสถานการณ์ในการดำเนินธุรกิจ คือ การดำเนินการที่เป็นระบบ มีขั้นตอนชัดเจน และมีส่วนร่วมจากผู้ที่มีส่วนร่วมเป็นเจ้าของ (stakeholders) เพื่อให้เข้าใจถึงแรงผลักดันต่าง ๆ ทั้งที่เห็นชัดและที่ยังไม่เห็นชัด ซึ่งจะกำหนดรูปแบบของอนาคต และทำให้เห็นเส้นทางที่จะต้องกระทำในวันนี้เพื่ออนาคตที่ดีขึ้น

(4) คุณธรรม ดำเนินธุรกิจด้วยคุณธรรมจริยธรรม ไม่เบียดเบียนผู้เกี่ยวข้องกับธุรกิจของตนเอง และไม่เบียดเบียนธุรกิจของผู้อื่น มีความซื่อสัตย์และรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมจะต้องเป็นผู้รู้จักแบ่งปันเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ไม่เบียดเบียนผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นสัตว์หรือธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้คนในสังคมมีจริยธรรมและคุณธรรม (Manoon Mukpradit,2547) เมื่อทำได้ครบเช่นนี้แล้วก็ย่อมที่จะสามารถตั้งตัวได้ มีทรัพย์สินสมบัติ มีฐานะมั่นคง และมีความสุขในโลกนี้ ไม่ต้องทุกข์เพราะความยากจน เป็นลูกหนี้เขา เรื่องนี้เป็นวิธีแก้ปัญหาเศรษฐกิจด้วย

ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันนี้ เช่นปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสังคม ก็เกิดจากฝีมือของคนเห็นแก่ตัว หวังเพื่อประโยชน์ส่วนตนทั้งสิ้น โดยไม่มองถึงความเดือดร้อนของคนอื่น เห็นความเดือดร้อนของคนอื่นเป็นเรื่องไกลตัว แต่ถ้าคนเราแก้ปัญหาตรงจุดนี้ได้ มองว่ามนุษย์เท่าเทียมกัน และคนเหล่านี้ไม่เอาเปรียบกันมีจิตสำนึกดี เชื่อว่าปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมคงจะหายไป เพราะฉะนั้นคนที่เอาเปรียบคนอื่น หรือเห็นแก่ตัวควรจะมองปัญหาสังคม และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนี้เสีย แล้วปัญหาต่าง ๆ ก็จะไม่ตามมา จะแก้ไขปัญหาง่ายมาก เพียงแค่คนมีจิตสำนึก รู้จักคำว่า "หน้าที่ และมีวินัย " ปัญหาต่าง ๆ ก็คงไม่เป็นแบบวันนี้ และคงไม่ฝังรากจนเติบโตจนยากแก่การแก้ไข แต่ถ้าคิดจะแก้ไขก็คงไม่สายถ้าคิดจะทำ กระแสความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม และอิทธิพลของโลกาภิวัตน์ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนและบุคคลในสังคม ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ และค่านิยม ควรที่ทุกฝ่ายทั้งอาณาจักรและศาสนจักรต้องประสานร่วมมือกันป้องกันแก้ไขปัญหาในระบบสังคม ค่านิยม อุดมการณ์ รวมทั้งคุณธรรม จริยธรรม และร่วมกันปลูกจิตสำนึกบุคคลในสังคมให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมมากขึ้น การแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ สิ่งที่สำคัญที่สุดคือการนำเอาหลักธรรมทางศาสนาประยุกต์เข้ากับการดำรงชีวิตในปัจจุบัน ควบคู่กับการสร้างคุณภาพชีวิตเยาวชนผู้เป็นประชากรใหม่ของสังคมในยุคต่อ ๆ ไป โดยสถาบันครอบครัวมีอิทธิพลต่อเยาวชนเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นสถาบันแรกที่ทำให้การอบรมทางด้านจิตใจ ให้ความรัก ความอบอุ่น เอาใจใส่ดูแล ทะนุถนอม ปกครองดูแลอย่างถูกต้องแล้วก็จะสามารถให้เยาวชนเป็นบุคคลที่มีคุณภาพและคุณธรรมได้อย่างแน่นอน อีกทั้งยังช่วยลดปัญหาให้กับสังคม ส่งผลให้สังคมมีความสุข เพราะเยาวชนในวันนี้ก็คือผู้นำและพัฒนาสังคมประเทศชาติในวันข้างหน้า

เอกสารอ้างอิง

- Boonyarattanasoonthon, J. (2559) *Social welfare crisis solution society*. Bangkok: Fahapai Company.
- _____. *Social Welfare and Social Crisis Thailand*. (2540). Bangkok: Printing of Fahapai Company.
- Manoon Mukpradit. (2547). *"The study of philosophy of economy development with the principles of Buddhism."* Bachelor degree of doctor of Philosophy Disciplines of Buddhism. Graduate school Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Office of the National Culture Commission.(2530). *Sociology based on Buddhism*. Bangkok: Printing the Department of religion.

- _____. *Sociology based on Buddhism*. (2530). Bangkok: Printing the Department of religion.
- PhraDhammapitaka (P.A. Payutto). (2542). *Buddhism development, people and society*. Bangkok: printing of religious affairs.
- PhraDhammapitaka (P.A. Payutto). (2540). *Constitution of life*. Bangkok: printing of religious affairs.
- _____. (2 5 3 9). *Fair to the development of life*. Bangkok: Buddhist Foundation.
- _____.(2539). *Dharma with the development of life*. Bangkok: The Buddhist Dharma Foundation.
- _____.(2539). *The Buddhist solution to Century 21*. Bangkok: The Buddhist Dharma Foundation.
- PhraBrahmagunabhorn (P. A. Payutto). Phra Dhammapitaka (Prayut payutto) . (2546). *Dictionary of Buddhist terminology dictionary of Buddhist*. The terminology Edition 1 0 . Bangkok: Printing Department of religious affairs.
- Phrawitta Yansaro (Kumrat). (2554). *Study the concept of sufficiency economy that is consistent with the Buddhist Dharma that appear in Buddhist scripture Theravada Buddhism*. The Buddhist master degree courses. Disciplines of Buddhism. Graduate school: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Sukkasem, S. (2542). *The truth of life*. Bangkok: Bansomdejchaopraya rajabhat Institute.